

РЕКУПЕРАЦІЯ МОНОДИСПЕРСНОГО α - Al_2O_3 З ВІДХОДІВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА МОНОКРИСТАЛІВ САПФІРУ

Д.І. Блецкан, Л.В. Трапезнікова, В.І. Сідей, В.В. Товт

Ужгородський національний університет, 88000, Ужгород, вул. Волошина, 54

Досліджено рекуперовану тверду фазу, одержану з відходів механічної обробки монокристалів сапфіра, що представлена монодисперсним альфа-оксидом алюмінію, який може бути використаний в якості інгредієнта стоматологічних матеріалів та вихідної сировини для одержання тонких плівок.

Важливе місце у наукових дослідженнях та розробках фірми "Технокристал" займає екологія виробництва. Виробництво монокристалів сапфіру відноситься до малотоннажного виробництва. Проте з розвитком самого виробництва накопичується і кількість відходів у вигляді суміші порошку α - Al_2O_3 і абразивних матеріалів. Тому однією з головних задач теперішньої господарської діяльності фірми "Технокристал" є створення безвідходного виробництва, ведення якого зводило б до мінімуму утворення шкідливих для природи відходів.

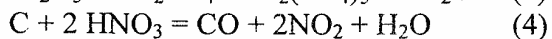
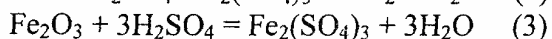
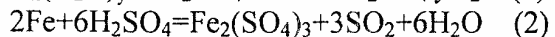
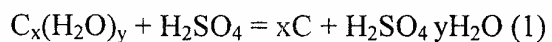
З метою створення безвідходного виробництва і були розроблені способи очистки відходів механічної обробки кристалів сапфіра з тим, щоб вилучити з них цільовий продукт для подальшого використання. В залежності від методів очистки (сухі, мокрі), природи, кількості, фізико-хімічних властивостей, концентрації потенційно корисного компоненту, його токсичності, вартості, перспектив подальшої переробки і ряду інших показників існують різні способи очистки, ліквідації та ізоляції відходів промислового виробництва.

Відходи від промислової механічної обробки об'ємних кристалів сапфіру, вироблених методом Кіропулоса, Чохральського та Вернейля – це суміш органічних і неорганічних сполук із вмістом основної фази (α - Al_2O_3) до 70-80% у вигляді дисперсного порошку, яку необхідно вилучити хімічними методами. Першим етапом очи-

стки є висушування відходів на повітрі, після чого їх розтирають щоб одержати, у відповідності з рекомендаціями [1], максимально однорідний порошок, що забезпечує близькі швидкості розчинення компонентів-забруднювачів. Вихідна сировина – полідисперсний порошок брудно-білого кольору, з наявними включеннями темного кольору, розмір яких досягає 10 мкм.

Процес очистки проводять за нормальних умов без термічної обробки, спочатку концентрованою сірчаною кислотою, потім промивають дистильованою водою до відсутності в промивному розчині іонів SO_4^{2-} , далі обробляють концентрованою азотною кислотою і промивають дистильованою водою до відсутності в промивному розчині іонів NO_3^- , а одержаний продукт – монодисперсний оксид алюмінію висушують до постійної ваги.

Хімізм процесу виділення α - Al_2O_3 можна виразити таким рівняннями:

Як показали проведені дослідження відходи не піддаються повній очистці при застосуванні кислот невеликих концентрацій. Позитивний результат досягається при використанні концентрованих сірчаної і азотної кислот (табл. 1).

Вихідну речовину, тобто відходи, висушують на повітрі максимально усереднюють і обробляють послідовно, спочатку сірчаною концентрованою кислотою за

реакціями (1, 2, 3), а після ретельного багаторазового промивання дистильованою водою і висушування одержаного

Таблиця. 1. Застосування кислот різних концентрацій для очистки відходів в технології сапфіру.

№ п/п	Кислота	Концентрація, мас. %	Візуальна характеристика відходів	Візуальна характеристика продукту після висушування
1.	Сірчана	38,53	Неоднорідний порошок бежевого кольору	Порошок бежевого кольору
2.	Сірчана	50,49	„	Порошок бежевого кольору, світліше
3.	Сірчана	85,16	„	Майже білий порошок з вкрапленням чорних частин
4.	Азотна	30,00	„	Без змін
5.	Азотна	50,00	„	Краще
6.	Азотна	97,99	„	Яскраво білий порошок, однорідний

продукту останній обробляють концентрованою азотною кислотою за реакціями (5, 6), щоб розчинити обуглену органіку, що залишилась після дії сірчаної кислоти.

Отриманий з відходів продукт – це порошок білого кольору з розмірами частинок 2,0-4,0 мкм, подовженої форми, монодисперсний сапфір, який зберігає всі фізико-хімічні властивості останнього: високу механічну міцність, фізичну і біологічну індиферентність [3]. Для доведення індивідуальності вилученої з відходів твердої фази на різних етапах її хімічної очистки [2, 5, 6] були використані рентгенофлуоресцентний спектрометр EXPERT-0,1T, для аналітичного визначення невеликих кількостей домішок, а також рентгенофазовий з використанням ДРОН-3 з $CuK\alpha$, які відносяться до неруйнівних і дозволяють в комплексі ідентифікувати домішкову фазу [4]. Результати цих досліджень представлені в табл. 2, 3.

В табл. 2 наведені результати аналізу різних взірців на вміст домішок, а саме:

- альфа-оксиду алюмінію, одержаного термолізом галунів (АОА), розмір частинок 20-40 мкм;
- монодисперсного альфа-оксиду алю-

мінію (МАОА), одержаного за способом [2];

– альфа-оксиду алюмінію, придбаного в торговій мережі Швейцарії (АОАШ);

– монодисперсного альфа-оксиду алюмінію (МАОА), вилученого з відходів згідно способам [5, 6].

Наявність домішок феруму, стронцію, ітрію, цирконію, ніобію, паладію, гафнію у взірці МАОА [2] – імовірно обумовлених потраплянням їх у відходи при механічній обробці монокристалу абразивним інструментом і неповним вилученням цих домішок при очистці. Окрім цирконію, вказані домішки не фіксуються рентгенофазовим аналізом (див. табл. 3. МАОА [2]). Рефлекси виявленої домішкової фази віднесено до оксиду цирконію (IV), кількість якої складає 2 об'ємн. % [7, 8] (ZrO_2 білий порошок, $t_{пл}^0 = 2680\text{ }^\circ\text{C}$).

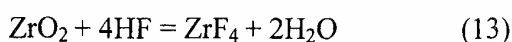
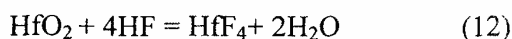
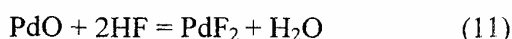
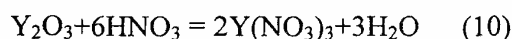
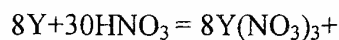
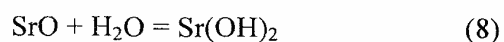
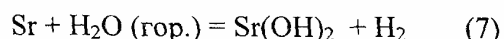
Для повного вилучення домішкової фази була здійснена подальша очистка МАОА [2], як описано в [5, 6]. Чистоту продукту контролювали рентгенофлуоресцентним і рентгенофазовим аналізом. Взірець МАОА одержаний за способами [5, 6] не містить домішки ZrO_2 , відповідні рефлекси на дифрактограмі відсутні. Крім того,

Таблиця 2. Результати рентгенофлуоресцентного аналізу, мас. %

Протонне число	Елемент	АОА	МАОА [2]	АОАШ	МАОА [5, 6]
24	хром	-	-	0,0054	-
26	ферум	0,0186	0,0151	0,0083	-
28	нікол	0,0108	-	-	-
29	купрум	0,0034	-	-	-
38	стронцій	-	0,0120	-	0,0083
39	ітрій	-	0,0175	-	-
40	цирконій	-	2,2980	-	0,1549
41	ніобій	-	0,0262	-	-
46	паладій	0,0112	0,0130	0,0087	-
47	аргентум	0,1100	0,1100	0,1100	-
48	кадмій	0,0084	-	0,0076	-
49	індій	-	-	0,0123	-
50	станум	0,0309	-	0,0460	0,0220
53	йод	-	-	-	0,0400
56	барій	0,2980	-	-	-
72	гафній	-	0,0073	-	0,0030

на відміну від МАОА [2] в ньому відсутні домішки феруму, ітрію, ніобію, паладію і значно менше міститься стронцію (у 1,5 рази), цирконію (у 15,0 разів) та гафнію (у 2,4 рази). Поява невеликих кількостей стануму та йоду (0,022 і 0,040 мас% відповідно) пов'язана з технологічними особливостями фінішних етапів очистки і може бути відповідно сконтрольована.

Співставлення взірців АОА, МАОА [2], АОАШ, МАОА [5,6] за чистотою показує, що останній з перелічених чистіший від МАОА [2] у 10,5 рази і у 2,1 рази від взірця АОА. Разом з тим взірець МАОА [5, 6] у 2,6 рази гірший по чистоті від АОАШ, але на відміну від останнього не містить домішок хрому, феруму, паладію, кадмію, індію; має вдвічі меншу концентрацію стануму, але в наявності є залишки стронцію, йоду, гафнію, а також цирконію. Вказані домішки можуть бути вилучені із взірця остаточно в процесі хімічної очистки за способами [5, 6], яка супроводжується наступними хімічними реакціями, а саме:

Аналіз вмісту домішок у досліджуваному матеріалі показує, що в залежності від складу екстрагенту забруднення і тривалості очистки ступінь її може бути значно підвищена.

Одержаний монодисперсний порошок альфа-оксиду алюмінію з підвищеним ступенем чистоти та дисперсності може бути використаний для:

- повернення у виробництво сапфіру для повторного вирощування об'ємних кристалів $\alpha-Al_2O_3$ шляхом таблетування і послідовного спікання одержаного порошку;

- використання МАОА у стоматологічному матеріалознавстві в якості інгредієнта стоматологічних матеріалів. [5, 9];

- застосування МАОА в якості вихідної сировини для одержання тонких монофазних захисних та просвітлюючих плівок $\alpha-Al_2O_3$. [10].

Таблиця 3. Рентгенометричні дані порошкових дифрактограм.

α -Al ₂ O ₃				MAOA, [2] з домішкою ZrO ₂				MAOA чистий [5, 6]																	
теоретична [7]																									
п	к	l	d	Пара-метри гратки, Å		Об'єм ел. комірки, Å ³	п	к	l	d	I	Пара-метри гратки, Å		Об'єм ел. комірки, Å ³	п	к	l	d	I	Пара-метри гратки, Å		Об'єм ел. комірки, Å ³			
				а	с							а	с							а	с				
0	1	2	348001	35,62	4,759(0)	12,921(0)	254,8	0	1	2	3,4466	47	4,761(3)	13,01(1)	255,4	0	1	2	3,4730	52	4,754(4)	12,986(9)	254,2		
1	0	4					1	0	1*	2,9545	31				1	0	4	2,5510	94						
1	1	0					1	0	4	2,5391	75				1	1	0	2,3786	37						
0	0	6					1	1	0	2,3691	39				1	1	3	2,0818	100						
1	1	3					1	1	3	2,0781	100				0	2	4	1,739	49						
2	0	2					1	1	2*	1,8167	10				1	1	6	1,6002	96						
0	2	4					0	2	4	1,7338	41														
1	1	6					1	1	6	1,5977	98														
2	1	1					* домішка ZrO ₂ , віднесення рефлексів згідно [8]																		

Отже, рекуперация (одержання зворот-но, повернення, уловлювання та застосування відходів виробництва) монодисперсного альфа-оксиду алюмінію з відходів промислового виробництва монокристалів

сапфіру дозволяє одержати новий продукт з багатофункціональними та унікальними можливостями для його практичного застосування.

1. Родионов А. И. Технология переработки твердых отходов промышленности. Конспект лекций по курсу: "Технология рекуперации вторичных материалов промышленности". М: МХТИ. 1978. 48 с.
2. Деклараційний патент на винахід 33255 А. МКІС01F7/02. Спосіб одержання оксиду алюмінію. Д. І. Блецкан, Л. В. Трапезнікова, О. І. Тюпа, Я. М. Пекар (Україна). Опубл. 15.02.2001. Бюл. №1.
3. Литвинов Л.А. Сапфировые стоматологические имплантаты 1 (свойства, конструкции, результаты апробации). – Препринт ИМК-89-15. Харьков: ВНИИ Монокристаллов. 1988. 16 с.
4. Методы анализа веществ особой чистоты и монокристаллов. – Харьков. ВНИИ Монокристаллов сцинтилляционных материалов и особо чистых веществ. 1962. 91 с.
5. Деклараційний патент на винахід 34362А. МКІА61К6106V. Монодисперсний порошок оксиду алюмінію в якості інгредієнта стоматологічних матеріалів і спосіб його одержання. Д. І. Блецкан, Л. В. Трапезнікова (Україна). Опубл. 15.02.2001. Бюл. № 1.
6. Деклараційний патент на винахід 44356А. МПК С30В31/02, С30В29/32. Спосіб рекуператії монодисперсного сапфіру. Д.І.Блецкан, Л.В.Трапезнікова, (Україна). Опубл. 15.10.2001. Бюл. № 9.
7. Cox, D.E., Moodenbaugh, A.R., Sleight, A.W., Chen, H.Y. Structural Refinement of Neutron and X-Ray Data by the Rietveld Method: Application to Al₂O₃ and BiVO₄ – National Bureau of Standards (U.S.). Special Publication.1980. V. 567. P. 189-201.
8. Bondars, B., Reldemane, G., Grabis, J., Laschie, K., Boysen, H., Schneider, J., Frey, F. Powder diffraction investigations of plasma sprayed zirconia. – Journal of Materials Science. 1995. V. 30. P. 1621-1625.
9. Блецкан Д. І., Трапезнікова Л. В., Блецкан В. Т. Бактерицидні властивості альфа-оксиду алюмінію, одержаного з відходів сапфірового виробництва. – Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. 2001. № 9. С. 53-54.
10. Заявка № 2000020540 від 01.02.2000 р. на патент на винахід. МПК 7С 23С4/10, С01F7/20. Матеріал для одержання тонких плівок оксиду алюмінію. Д.І.Блецкан, Л.В. Трапезнікова, О.Д. Блецкан, О.І. Тюпа, (Україна). Рішення про видачу деклараційного патенту на винахід від 30.11.2001 р.

RECUPERATION OF MONODISPERSIAL α -Al₂O₃ OUT OF THE WASTES OF INDUSTRIAL SAPPHIRE PRODUCTION.

Bletskan D.I., Trapeznikova L.V., Sidey V.I., Tovt V.V.

The investigation of recuperated solid phase got from the wastes of mechanically processed sapphire monocrystals was carried out. It is presented by monodispersial alfa-alumina, which can be used as an ingredient of stomatological materials and raw material for the obtaining of thin films.